

Volker Küster

Reshaping Protestantism als intellectuele protestantse zelfreflectie

De bundel *Reshaping Protestantism* en het congres dat aan de bundel ten grondslag ligt kwamen voort uit een duidelijke vraag: hoe reageren protestanten vandaag de dag op de uitdagingen van globalisering en pluralisme? Heeft het *mainline* protestantisme nog een toekomst? De bijdragen uit Afrika en Azië laten zien, dat de oude denominationele verschillen van Europese oorsprong in het licht van de door Afrikanen zelf gestichte kerken (*African Instituted Churches*) of door de pentecostale kerken en de charismatische beweging aan betekenis verliezen. Toch hebben juist de protestantse *mainline* kerken in landen als Zuid-Afrika of Zuid-Korea, die door kolonialisme, racisme en militair dictaturen verscheurd zijn, een belangrijke rol in de democratiseringsprocessen gespeeld. Vrijheid, gerechtigheid en verzoening zijn kernthema's (of om met Paolo Freire te spreken 'generative themes') waar het protestantisme iets aan bij te dragen heeft. *Reshaping Protestantism* was dan ook niet gericht op het herstellen van een vroeger 'origineel'. Het ging er veeleer om hoe van het intern protestantse pluralisme het best gebruik kan worden gemaakt om op globalisering en de zich veranderende religieuze landschappen in te spelen.

Als medeorganisator van de conferentie en redacteur van de bundel wil ik terugblikken op het project van deze conferentie en publicatie. Ik wil daarbij vooral ingaan op twee vragen: (a) Wat lijkt er achteraf te ontbreken? en (b) Wat is de opbrengst?

Wat lijkt er achteraf te ontbreken?

Ik noem drie punten, die gaandeweg gesignaleerd zijn.

(1) Er waren geen lezingen met als focus een dogmatische of dogmenhistorische reflectie op kernthema's als *sola scriptura*, *sola fide*, *sola gratia* en *solus Christus* of kruis, rechtvaardiging, etc. Ook kerkhistorische en exegetische bijdragen in de

Signalement

klassieke zin zal de lezer vergeefs zoeken. Dat heeft met de bewuste keuze van de organisatoren voor een contextuele insteek te maken. Impliciet komen deze aspecten wel in verschillende bijdragen aan de orde.¹

(2) Wat uit contextueel gezichtspunt ontbrak waren bijdragen uit Oost-Europa. Wij hadden onze Oost-Europese partners wel uitgenodigd, maar op de een of andere manier is er niets van hun aanwezigheid terecht gekomen. De *grand old men* uit de periode van de communistische overheersing en de koude oorlog zoals Josef Hromadka (1889-1969), Jan Mili Lochman (1922-2004) of Milan Opocensky (1931-2007) zijn inmiddels overleden. De jongeren, die er ongetwijfeld zullen zijn, moeten nog hun stem vinden.²

(3) Ook vertegenwoordigers van pentecostale kerken en de charismatische beweging waren niet aanwezig. Bob Schreiter ziet in hun verbreiding de geglobaliseerde vorm van het protestantisme.³ Ik weerspreek dat met de suggestie dat de *mainline* kerken dan de 'gegllocaliseerde' vorm van het protestantisme zijn. Dat betekent: zij zijn hybride in de zin dat zij hun lokale identiteit onder invloed van de globalisering reconstrueren.⁴ De pentecostals en de charismatische beweging zijn zelf weinig oecumenisch geïnteresseerd en verstaan zichzelf als transcultureel. Schreiter pleit daarentegen voor een nieuwe catholiciteit, die sterk gekleurd is door de ervaring van de katholieke wereldkerk en de geest van het tweede Vaticaanse concilie.⁵

Recente pauselijke documenten zoals *Dominus Jesus* ontzeggen echter de protestantse kerken feitelijk het kerk-zijn. Worden daarmee de pentecostals bedoeld, zoals Schreiter suggereert? Ik wil veeleer de vraag nagaan: wat is de protestantse identiteit van de *mainline* kerken – wat hebben zij te bieden? Dit was uiteindelijk ook de agenda achter ons project 'reshaping protestantism'.

Wat was de opbrengst van de conferentie?

Zonder uitpuittend te willen zijn, noem ik zes kenmerken van de protestantse identiteit van de *mainline* kerken, die ik in verschillende bijdragen terug zie komen. Het protestantisme is:

(1) Contextueel

In de tweede helft van de twintigste eeuw heeft het protestantisme een aantal contextuele theologieën voortgebracht, die diep in zijn traditie wortelen. In Duitsland formuleerde Jürgen Moltmann een theologie van de hoop, tegen de achtergrond van zijn ervaringen als soldaat in de Tweede Wereldoorlog en aansluitende ballingschap en in het bijzonder tegen de achtergrond van de Shoah en de kwestie van de Duitse schuldvraag. Zijn nieuwe politieke theologie na Auschwitz heeft de opkomende bevrijdingstheologen in de Derde Wereld beïnvloed. De zwarte theologie in de VS en Zuid-Afrika doet verder een beroep op de erfenis van Karl Barth en de Theologische Verklaring van Barmen, net zoals de Minjung theologie in Zuid-Korea. De kernthema's vrijheid, democratie en mensenrechten waren in de context van de restauratie in (West-)Duitsland, waartegen zich de generatie van '68 verzet, net zo actueel als in de strijd tegen racisme en apartheid en de militaire dictaturen in Zuid-Korea en elders.⁶ Ook de feministische theologie valt in deze samenhang te noemen.⁷

Als het gaat om cultuur zit er een zekere ambivalentie in het protestantisme. Het iconoclasme van de reformatie valt in middeleeuwse kerken nog steeds te bezichtigen. Toch is er tegelijk een grote waardering voor cultuur in bepaalde kringen van het burgerlijke protestantisme. Hun vertegenwoordigers hebben dan ook een

cultuurtheologie ontwikkeld (*Kulturprotestantismus*).⁸

(2) *Bijbels-theologisch*

De kritische reflectie op het christelijk geloof in een bepaalde context doet een beroep op de Bijbel. De Bijbelse hermeneutiek is daarom van grote betekenis voor de protestantse theologiebeoefening.⁹ Dit facet vraagt om een nieuwe uitwerking.

(3) *Confessioneel*

Het protestantisme produceert permanent nieuwe (contextuele) confessies. Naast Barmen (1934) zijn er bijvoorbeeld de theologische verklaring van Koreaanse Christenen (1973) of het Kairosdocument (1985) en de Belijdenis van Belhar (1986) in Zuid-Afrika, of recent de Accraconfessie van de WARC (2004). In deze processen kan het ook tot een *status confessionis* komen, zoals in de strijd tegen racisme of nu de globalisatie.¹⁰ Hierin ligt de vitaliteit van het protestantisme.

(4) *Intellectueel*

Als grootste bedreiging voor het protestantisme ziet Friedrich Wilhelm Graf het verlies van de intellectuele, politieke en economische elite.¹¹ Het protestantisme wordt vaak als de religie van de moderniteit beschouwd. De Duitse socioloog Ulrich Beck heeft de *Tweede moderniteit* (vaak ook als het postmodernisme gekenmerkt) als een *reflexieve* moderniteit beschreven.¹² Het thema 'reshaping protestantism' was dan ook bedoeld als een intellectuele zelf-bezinning op de protestantse identiteit.

(5) *Vloeiend*

Het protestantisme reformeert zich permanent zelf (*semper reformanda*). Zygmund Baumanns analyses van de vloeiende moderniteit laten zich ook op het protestantisme toepassen.¹³

(6) *Pluralistisch*

De bijdragen aan de bundel geven opnieuw blijk van de pluraliteit van perspectieven binnen het *mainline* protestantisme.¹⁴ Iedere protestant, die beseft dat er protestanten buiten zijn of haar eigen kring bestaan, heeft moeten leren onderhandelen tussen het lokale en het globale.

Wie de verschillende artikelen van de bundel leest met deze zes punten voor ogen kan alleen maar tot de conclusie komen: juist in tijden van globalisering en pluralisme valt er – tegen alle verdachtmaking van syncretisme en groeiend fundamentalisme in¹⁵ – een bijdrage te verwachten van het *mainline* protestantisme in al zijn variatie. Met zulke punten kan het *mainline* protestantisme de 21ste eeuw in, wat er ook beweerd moge worden.

Prof. dr. Volker Küster is hoogleraar crossculturele theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, locatie Kampen. vkuster@pthu.nl

Noten

1. Expliciet bij Bruce Lindley McCormack, 'Protestant Identity as a Theological Problem,' in: Volker Küster (ed.), *Reshaping Protestantism in a Global Context*, Lit Verlag, Berlin 2009, 177-194.

2. Het beeld komt overeen met de ervaringen, die ik tijdens het Erasmus-programma 'Gott denken in Europa' (2003-2005) heb opgedaan: er gebeurt van allerlei in de theologische scene in Oost-Europa, maar het zal nog wel even duren tot het ook goed gecommuniceerd kan worden.
3. Robert J. Schreiter, 'The Debate on Globalization and its Effects on Religion and Theology,' in: *Reshaping*, 21-34.
4. Cf. Werner Ustorf, 'God at Ground Level. Local Theological Research in Great Britain, in: *Reshaping*, 97-106.
5. Cf. Robert J. Schreiter, *The New Catholicity. Theology Between the Global and the Local*, Maryknoll, New York 1997.
6. Cf. de bijdragen van Hans-Martien ten Napel, 'Protestantism, Globalization and the Democratic Constitutional State' (155-163); Leo J. Koffeman, 'Religious Freedom as a Key to Human Rights' (165-173) maar ook Odair Pedroso Mateus, 'Mission, Faith and Spirituality in Times of Empire. Theological Issues Emerging from the 2004 General Council of the World Alliance of Reformed Churches' (35-46); Tinyiko Sam Maluleke, 'Faces and Phases of Protestantism in African Contexts' (49-70); Zakaria J. Ngelow, 'Indonesian Protestantism towards the 21st Century' (71-83) en In-Sub Ahn, 'The Presbyterian Churches of (South) Korea and the Reunification Issue – A Matter of Reconciliation' (85-95).
7. Cf. Mary McClintock Fulkerson, 'The Challenge of Globalized Feminism for Protestant Hermeneutics,' in: *Reshaping*, 109-120.
8. Cf. de bijdragen van Theo L. Hetteema en Heleen Zorgdrager, 'Schleiermacher and the Reshaping of Protestantism. Credits for the 21st Century' (195-208); Marcel Barnard, 'Reconstructing Protestant Identity in Liturgy and Spirituality. The Need to Integrate Anthropology in Theological Liturgical Discourse' (209-223) en Wilhelm Gräb, 'Reshaping Protestantism – Theological and Cultural Aspects' (225-239).
9. Cf. de bijdragen van Choan-Seng Song, 'Reshaping Protestantism and Reconstructing Christianity in a Global Context' (3-20) en Mateus (35-46).
10. Cf. de bijdragen van Mateus en Ahn.
11. Cf. Friedrich Wilhelm Graf, *Der Protestantismus. Geschichte und Gegenwart*, C.H. Beck Verlag, München 2006.
12. Cf. Ulrich Beck, *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1993; Ulrich Beck e.a. (eds.), *Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1996 en de bij Suhrkamp uitgegeven serie *Edition Zweite Moderne*.
13. Zygmunt Bauman, *Flüchtige Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 2003. Cf. in *Reshaping* de bijdragen van Gräb, Barnard en Hetteema/Zorgdrager.
14. Expliciet bij Wibren van der Burg, 'Developing a Liberal-Protestant Ethics in a Dynamic and Pluralist World,' in: *Reshaping*, 145-153.
15. Cf. Thomas Wabel, 'Syncretism and the Self-understanding of Protestantism,' in: *Reshaping*, 121-132; Anton van Harskamp, 'Fundamentalism as the Spectre of Protestantism – The Anti-Modernist Modernization of Protestantism,' in: *Reshaping*, 133-143.